

Píše Václav Smyčka

(E*forum, 24. 05. 2017)

Počátky české germanobohemistiky?

Činnost několika českých institucí, jež se zabývají česko-německými literárními a kulturními vztahy v Čechách a na Moravě, v posledních letech svědčí o vzrůstajícím akademickém zájmu o toto téma. Je proto příznačné, že se toto badatelské pole ohlíží též po svých počátcích. Rozsáhlou edicí **Arnošt Vilém Kraus (1859-1943) a počátky české germanobohemistiky** přiblížil dnešnímu čtenáři **Václav Petrbock** dílo Arnošta Krause (Praha: Academia, 2016). O tom, že právě Kraus, první literárněvědný germanista na pražské české univerzitě, výrazný spolutvůrce kulturního programu Masarykovy realistické strany, neúnavný zastánce čechoslovakismu a oběť nacionálního socialismu, je vhodným kandidátem na čestné místo otce-zakladatele, není pochyb. Jaké byly tyto nabízející se „počátky české germanobohemistiky“?

Kraus, odchovanec berlínské pozitivistické školy a kolega hlavy tohoto proudu literární vědy Wilhelma Scherera, začal svůj odborný zájem tradičním studiem středověkých básníků a látek doložených na dvorech českých knížat a králů, později se však jeho pozornost zaměřila na novější literaturu přelomu 18. a 19. století. Právě těchto dvou témat, středověku a osvícenství, se týkají texty zpřístupněné Václavem Petrbockem v prvním bloku jeho edice. Nalezneme zde Krausovu ranou práci o staročeské skladbě *Tandarius*, resp. jejím německém protějšku *Tandarois*, studii o populárním spisovateli pozdního osvícenství a profesoru estetiky na pražské univerzitě Augustu Gottliebu Meißnerovi, jedinečnou sondu do vývoje blanického mýtu, text věnovaný rozporuplné postavě Aloise Uhleho, studii o nejstarším německém nápěvu zpívaném v Čechách a portrét „německého Máchy“ Josefa Emanuela Hilschera. Zatímco v textech věnovaných středověkým památkám a blanickému mýtu dává Kraus na odiv svůj filologický důmysl vytříbený zmiňovanou berlínskou zkušeností a v biografických příspěvcích k Meißnerovi a Hilscherovi vyniká svojí historickou erudicí, ve studii věnované „zmatkům“ nešťastného Uhleho vystupuje nejvýrazněji Kraus jako politicky angažovaný filozof masarykovského realismu.

Právě na tomto textu Kraus ukazuje svoji schopnost spájet zájem o zdánlivě odtaziť literárněhistorická témata s aktuálními politickými problémy. Uhle, známý „kosmopolitní“ antipod Jungmanna z polemiky o smyslu národně agitační práce a sám později obrozenský aktivista, je zde vyličen jako myslitel základního paradoxu „malých národů“, tedy otázky, zda má smysl investovat veškeré úsilí do nacionálně emancipačního programu, či je naopak smysluplnější podílet se (v cizím jazyce) na

rozvíjení univerzalistických hodnot. Kraus v duchu realistického programu nabádá k otevření se těmto „kacířským otázkám“ a současně naznačuje pro svoji přítomnost řešení mocenských asymetrií důrazem na spolupráci mezi více „malými národy“.

V druhém bloku věnovaném literárním syntézám dominuje Krausův pokus o souhrnné dějiny německé literatury v Čechách do roku 1848, jež vyšly v sedmém díle výpravné *Československé vlastivědy* v roce 1933. Zatímco ve studii o „prvním filozofu národní sebevraždy“ Uhlem vynikal Krausův realistický program, v této syntéze zaznívá nejvýrazněji jeho státoprávní modifikace příznačná pro prvorepublikovou skupinu okolo Hradu. Hlavní osou Krausova textu je vztah daného díla, autora či literárního směru k české státnosti. Tímto způsobem aktualizuje Kraus i ty nejbližší epizody německých literárních dějin na československém území a implicitně je klade do vztahu k současné situaci narůstajících národnostních konfliktů. Zatímco tak na loajalitu středověkých minnesängerů k českým králům ilustruje vhodné spojení kosmopolitní německojazyčné kultury a zájmů „malého státu“, rozvoj reformace v Jáchymově na počátku 16. století, jenž byl více vázán na luteránskou Míšeň nežli na husitskou Prahu, představuje pro Krause historický protějšek současné nelojality části německého obyvatelstva vůči Československu. Krausův návrh nepojednávat o jáchymovské reformační kultuře jako o součásti německé literatury Čech, ale jejím cizím elementu, ukazuje meze tohoto státoprávního modelu literární syntézy.

Krausovu syntézu *Německé literatury na půdě Československé republiky do roku 1848* pak vhodně doplňují dvě kritické recenze zahrnuté do posledního oddílu věnovaného obdobným pokusům Josefa Nadlera a Rudolfa Wolkana. Zatímco Nadlerův spis *Die deutsche Geschichte auf dem böhmischen Boden* kritizoval Kraus především pro jeho nesamostatost a technickou odbytost (Nadler vytvořil své dějiny spojením pasáží věnovaných Čechám ve své syntéze dějin celé německojazyčné literatury), práce Rudolfa Wolkana si vysloužila kritiku jak pro své faktografické chyby, tak i pro „koloniální“ pojetí role německé kultury v Čechách. Právě v polemických a kritických textech se nejlépe uplatňuje Krausova pověstná ironie a sarkasmus, jeho záliba v dvojsmyslech a jen napůl vyslovených narážkách. Příznačným pro Krause-vědce je, že ani v jeho odborných pracích tento ironický tón plný nenápadných odkazů na dobový kontext neumlká.

To je důvod, proč Krausovy texty dnes kladou na čtenáře mimořádně velké nároky. Petrbock proto opatřil každý Krausův text – ty původně německé jsou vydány v originále i českém překladu – jak cenným komentářem, tak i podrobnými vysvětlivkami. V těch komentuje jednak Krausem ledabyle zmiňované autory, knižní tituly a místa, jednak vykládá i četné ironické obraty a Krausovy vtipné narážky. Komentáře navíc doplňují odkazy na nejnovější literaturu ke zmíněným reáliím a v některých případech tuto literaturu i stručně zhodnocují. Na několika místech Petrbock upozorňuje na pozitivnější hodnocení daných osobností dnešní literární vědou (například estetika Dambecka), a relativizuje tak Krausův příkrý úsudek. Stejně přínosná je též úvodní studie, v níž Petrbock líčí nejen Krausovu odbornou biografii, vysvětluje čtenáři pozadí Krausova realismu a čechoslovakismu, ale charakterizuje

také jeho pozitivistické zaměření a ironický a sarkastický autorský styl.

Ačkoli tímto Petrbok bezpochyby vrchovatě naplňuje povinnosti kladené na editora, zvědavý čtenář by si mohl přát, aby jeho komentář a vysvětlivky překročily požadavek ozřejmit Krausův text a pokusily se i o výraznější usouvztažnění jeho tezí a ozřejmění podstatných limitů Krausova přístupu v dobových souvislostech. K přehodnocení se přitom nabízí mnohé, ať již jde o rozpor Krausovy apologie české pozice proti pozici velkoněmecké na jedné straně a jeho lítost nad emancipačním hnutím Slováků na straně druhé, Krausovu neschopnost svébytně literárněvědného pohledu na vývoj slovesných památek či jeho neochotu oprostít se od bezprostředně státoprávního a ideologického pohledu na středověk a zamilované osvícenství. Mám-li být konkrétní, jsem například toho názoru, že stavění dvou mimořádně heterogenních skupin tzv. „seibtíanů“ do role konzervativního „rakouského“ směru osvícenství a „borniánů“ do role progresivního zemsky patriotického a pro národní obrození rozhodujícího směru je třeba nahlížet kritičtěji, neboť vazby prvních směřovaly mnohem spíše do protestantského Saska a Lužice, zatímco druzí se orientovali programově (Voigt chválí Sonnenfelse, jenž přinesl do Čech světlo osvícenství) i biograficky mnohem spíše na Vídeň a v případě Dobnera a Voigta na poměrně zastaralý, raně osvícenský výměr historických věd.

Konečně i Krausovo balancování mezi bezprostřední politickou instrumentalizací a opatrným pozitivistickým a filologickým přístupem tíhnoucím k vršení disparátních faktů ukazuje past, v níž se tento „počátek“ české germanobohemistiky nacházel a z níž nebyl schopný vyjít směrem k svébytně poetologickému (formalistickému, strukturalistickému, fenomenologickému) či sociologickému (resp. marxistickému) zkoumání literatury. Proč Kraus, stavějící se celou svojí tvorbou proti nacionalisticky zaměřené tradici romantického a idealistického literárního dějepisectví (na české i německé straně), tíhl k záměrné fragmentarizaci a nivelizaci líčeného historického pole, je zřejmé. Opačně než Krausův „Bohemarius“ Uhle se však můžeme ptát, zda za onu heroickou snahu o překonání národnostních konfliktů, a tedy jak českého, tak i německého romantického modelu literárních dějin, nezapltil příliš tím, že nikdy nevytvořil vlastní, koncepčně skutečně inovativní model koexistence české a německé literatury v českých zemích. Mohl Krausův nehistorizující a vůči literatuře vnějškový čechoslovakismus vytvořit páteř literárních dějin, které by oslovily i české Němce a dokázaly vysvětlit odborné veřejnosti vývoj estetických hodnot v čase? Lze se ovšem také ptát, zda právě Krausův fragmentarizovaný, řekněme konsekventně pozitivistický (a v jádře mnohem radikálnější, než byl Schererův) přístup, který místy přechází do impresionisticky laděného registrování izolovaných údajů, nepřináší přece jen náznaky zásadně nového pojetí literárních dějin. Nepřibližuje se Kraus právě v těchto studiích, které tvoří kolážovité útržky textů „triviálních autorů“ a místy připomínají nahodilé výpisky z četby, například přístupu Waltera Benjamina v jeho slavných „*Pasážích*“? Tyto a další podobné otázky by pravděpodobně rozšířily případnou rezonanci editovaných textů, poskytly čtenářům větší odstup a zasadily je do obecnějších rámců literární vědy.

Václav Petrbok (Ed.): *Arnošt Vilém Kraus (1859–1943) a počátky české germanobohemistiky*. Praha: Academia, 2016 (Prameny k dějinám českého literárního dějepisectví, sv. 6), 548 s.

www.ipsl.cz